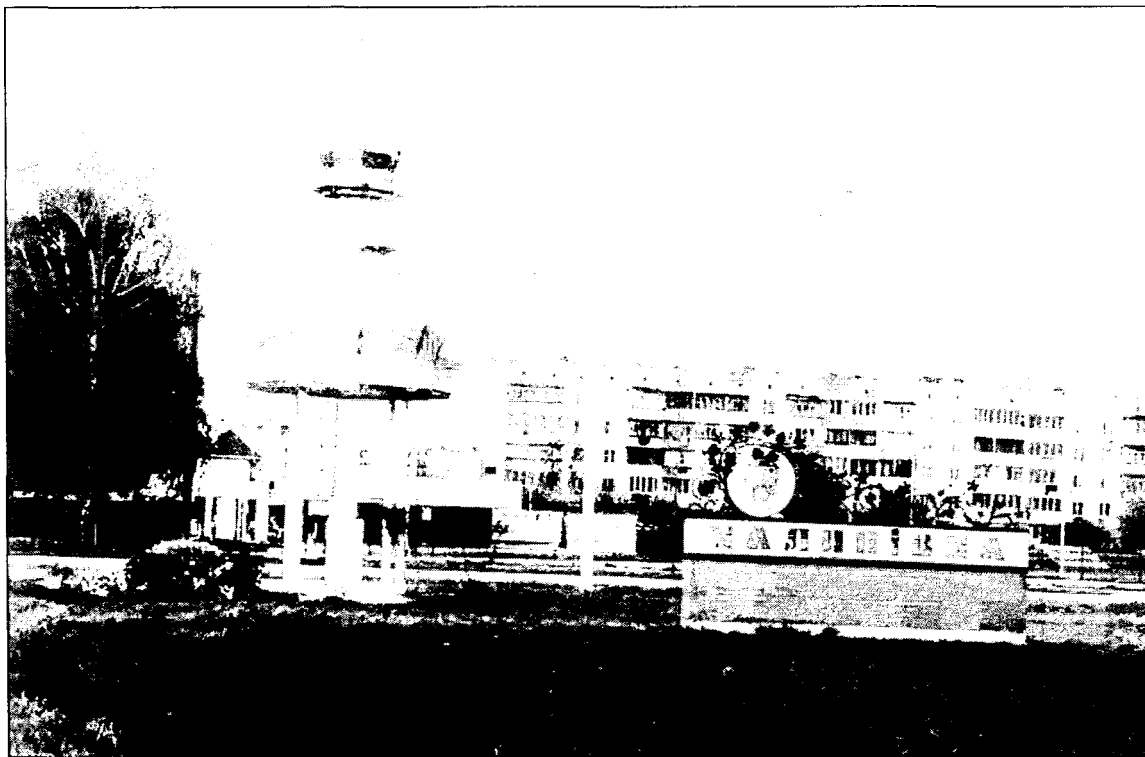

МІСТО КАЛИНІВКА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ – ВІД ДАВНІХ ЧАСІВ І ДО СЬОГОДЕННЯ

Андрій МОВЧАН, студент історико-філософського факультету НПУ імені М. П. Драгоманова;

Яніна КАМБАЛОВА, доцент кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова

Калинівщина – це край із прекрасною природою, багатою культурною та історичною спадщиною, своєрідними народними традиціями та звичаями й безліччю неповторних сіл, у яких усе дихає історією й духом гостинності місцевих жителів. Милують зір блакить безкраїх річок Калинівського краю, завітчані широкополі лани, унікальні пам'ятки архітектури, надбання талановитих майстрів, які своїми руками бережуть минуле і творять майбутнє. Калинівський район розташований у північній частині Вінницької області, вздовж берегів річки Південний Буг та річки Жердь. Також на території протікають річки Згар, Десна, Снівода, Постолова, які належать до басейну Південного Бугу. У районі 58 населених пунктів, що підпорядковані районній, міській і 28 сільським радам народних депутатів. Найбільшими серед них є: с. Іванів із населенням 5,4 тис., Павлівка – 3,8 тис., Корделівка – 3,5 тис., Гуцинці – 2,5 тис. жителів. 2 Район межує з Козятинським, Хмільницьким, Літинським, Вінницьким, Липовецьким та Погребищенським районами Вінниччини.

Місто Калинівка привертало своєю увагою дослідників різних епох. Короткі відомості збереглися дані у 26-томному збірнику «Історія міст і

сіл Української РСР». У радянські часи місто, населення, звичаї, побут досліджували В. Загило, М. Запорожець, П. Ситник. На сучасному етапі дослідженням м. Калинівка займаються Є. Олещенко, Л. Лівановська, які здебільшого відображають Калинівку не стільки з погляду історії, скільки з географічного плану, хоча їхні праці містять невеликі історичні довідки про місто.

Часом заснування Калинівки вчені вважають початок XVIII ст., перша письмова згадка про це поселення датується 1774 р.

Звістка про місто знайдена також у повідомленні князя Острозького в 1593 р. про знищення татарами сіл у його володіннях, де і згадувалася Калинівка, але на сьогодні ми не можемо точно констатувати, що в цьому повідомленні йшлося про Калинівку Вінницької області [4, 25].

Була спроба пов'язати назву селища із калиною, яка, за народними переказами, була досить поширеним явищем на Вінниччині. Однак історичні джерела свідчать, що назва ця походить від прізвища польського магната Калиновського, який загарбав тутешні землі та розпочав закріпачення селян [6, 9].

З давніх-давен на території Калинівського району вже існували поселення. На землях, які нині

входять до складу Калинівського району, у давні часи проживали слов'яни. У X–XI ст. ця територія належала до Київської Русі. Пізніше дорогами Калинівщини проходили загони повстанців під проводом Северина Наливайка наприкінці XVI ст. [4, 25]. До 1569 р. Вінниця й усі землі Вінницького староства (в тому числі й землі сучасної Калинівки) входили до складу Великого князівства Литовського, а після Люблінської унії ці землі загарбали магнати [6, 1].

У тогочасній Калинівці налічувалося 44 двори, у яких проживало 143 особи. Хоч поселення було невеликим, пани відкрили тут пивоварню, винокурню, млин, які давали їм чималий прибуток. Розвивалося Калинівка повільно, через сто років у ній стало 145 дворів із населенням 1138 осіб. На той час село перетворилося на містечко. Усі кращі землі та ліси захопили поміщики. Малоземелля селян та поміщицький гніт були причиною неодноразових антифеодальних виступів мешканців Калинівки та навколишніх сіл. Особливої гостроти ця боротьба набрала в першій половині XIX століття, коли її очолив Устим Кармалюк [2, 271].

У документах збереглися відомості, що калинівчани переховували Устима Кармелюка і брали активну участь у повстаннях та нападах на поміщицькі маєтки. Чимало доведених до відчаю жителів кидали свої сім'ї та йшли жити в ліси. Загони Кармалюка базувалися в Чорному лісі поблизу Калинівки [1, 4].

У 1836 р. адвокат графа Холоневського пан Ігнатій Собещанський, як свідчать святі отці з Подільського єпархіального комітету, придбав Калинівку у свою власність. Потім перехопив у Холоневського ще 40 селянських сімей із Корделівки, поселив їх на Слободі Калинівській і назвав її Гнатівкою. Після цього Калинівка майже вдвічі збільшилася, але й надалі залишалася невеличким селом [6, 3].

У 60 рр. XIX ст. Калинівським маєтком, якому належало 2660 десятків землі, з них 1540 у Калинівщині, заволодів німець Л. Вальков. Найкращі землі він залишив собі й лише 664 десятини віддав на викуп селянам. Тоді в Калинівці вже було 187 дворів. Більшість селян не мала ні тягла, ні корів і не могли звести кінці з кінцями. Щоб знайти заробіток, багато з них йшли на заводи, фабрики, залізницю [2, 272].

Частина селян, котрих розоряли поміщики і куркулі, які багатіли, цілком пролетаризувалися та перейшли на постійну роботу на завод, а решта продовжували працювати на сезонних і щоденних роботах у поміщицькому маєтку [6, 6].

Після скасування кріпацтва в Калинівці все більше розвивалися капіталістичні відносини, з'являлися промислові підприємства. У 1871 р. закінчилося будівництво залізниці Київ–Одеса,

яка пролягала через Калинівку. Це мало велике значення для розширення її економічних зв'язків з іншими районами. Пізніше будуються цукровий та винокурний заводи. Розвивалися й ремесла, про це свідчить, що у 80 рр. XIX ст. їх налічувалося близько 20. Разом із промисловістю в Калинівці зростала і торгівля. Щороку тут проходили 4 ярмарки [2, 272].

У 1885 р. при Калинівському церковному приході відкрилася церковно-приходська школа. Навчалось у ній щороку не більше 20–30 селянських дітей. Вивчали «Закон Божий», «Часословець», «Псалтир», арифметику й російську мову. Піп і дяк виховували дітей у дусі покори панам і царській владі, а знань давали їм дуже мало, навчали лише читати, писати й рахувати.

З 1902 р. у Калинівці відкрилося міністерське двокласне училище, яке було розташоване біля будинку волосної управи. На роботу в училище прибуло 2 вчителі (Москаленко і Волощук), які згуртували навколо себе надійну молодь із селянської бідноти та робітників цукрозаводу і в 1904 р., під виглядом недільної вечірньої школи, організували в стінах училища підпільний гурток, у якому нараховувалося понад 30 учасників [6, 7].

Жорстока експлуатація, безправ'я призводили до заворушень серед місцевого населення. Восени 1903 р. в Калинівці відбувся страйк робітників, головною вимогою якого було введення восьмигодинного робочого дня, поліпшення умов праці [1, 5].

Перша російська буржуазно-демократична революція підняла на боротьбу й жителів Калинівщини. Разом із селянами сусідніх сіл вони брали участь у страйку в маєтку поміщика Ольшевського. На придушення страйку до маєтку було відправлено ескадрон драгунів. Та, незважаючи на це, страйкарі дробилися підвищення оплати праці з 20 копійок до 50 на день. Щоб попередити поширення страйку, до Калинівської та Пиківської волостей прибуло ще 3 ескадрони драгунів. Але й це не допомагало, тому що заворушення виникали й у різних селах. У ніч на 30 жовтня 1906 р. жителі спалили панський маєток. Щоб придушити заворушення, кількох зачинателів виступів у Калинівці каральний загін розстріляв. На початку Першої світової війни в Калинівці заробітна плата на цукровому і спиртовому заводах була низькою. Більшість селянських сімей не спроможні були вчасно обробити свої земельні наділи. Багато землі в ці роки залишилося незасіяною [2, 272–273].

У 1915 р. застрайкували робітники бурякових плантацій Корделівського цукрового заводу. Страйкуючих підтримали й селяни навколишніх сіл. Після Лютневої революції й повалення царизму трудове населення Калинівської волості активно включилося в політичне життя [1, 4].

На початку березня 1918 р. Калинівку було захоплено. Окупанти та місцева влада зобов'язали населення сплатити податок за 1916–1918 рр., повернути поміщикам землю та майно. Настали тяжкі дні окупації в панській неволі, але калинівчани не хотіли відмовлятися від революційних завоювань. Землю та майно поміщикам не віддавали, податків не сплачували. Тоді на початку квітня 1918 р. до Калинівки вдерлися загони карателів. Усіх людей, які не встигли сховатися, гнали на площу й вчинили над ними звірську розправу. Однак жоден калинівчанин не схилив не схилив голову перед карателями. Потім на населення було накладено контрибуцію, забрали заложників і виїхали до Вінниці, попередивши жителів, що якщо вони не сплатять податків і контрибуції, не повернуть майна, то заложники будуть розстріляні.

Але й після цього калинівчани не скорилися, продовжували чинити опір. Розподілену панську землю засіяли, врожай зібрали, а окупантам та їх запроданцям хліба не дали, тому окупанти були змушені звільнити заложників. 16 березня 1919 р. Калинівка була визволена щорсівцями, які були найдорожчими гостями в сім'ях калинівчан [2, 273].

Після громадянської війни відбудову підприємств сільського господарства калинівчанам довелося починати в дуже складних умовах. Устаткування цукрового і спиртного заводів за роки війни вийшло з ладу. Поголів'я худоби й тягла скоротилося вдвічі. Землю довелося обробляти із великими труднощами, врожай збирали мізерні. Партійна й комсомольська організація разом із сільською Радою, волвиконкомом і комітетом незалежних селян взялися за здійснення нової економічної політики партії на селі. Запроваджуючи продподаток замість продрозкладки, організовувалися товариства споживчої й сільськогосподарської кооперації, до яких залучили майже всіх бідняків і частину середняків. Із 1935 р. Калинівці був наданий статус селища міського типу [2, 274].

Постанова ВУЦВК від 31 січня 1923 р. поклала початок адміністративно-територіальній реформі на Поділлі. За постановою ВУЦВК від 7 березня 1923 р. «Про адміністративно-територіальний поділ Подільської губернії» повіти були ліквідовані і утворені 6 округів. До складу Вінницької округи входило 18 районів, у тому числі й Калинівський. Населення району на той час складало 81,5 тис. осіб, у тому числі міського – 14 200, сільського – 63 700 чоловік [6, 9].

На 1930 р. у Калинівському районі діяло вже 24 колгоспи. Калинівський район став першим районом суцільної колективізації на Вінниччині. Швидкими темпами розвивалися і зруйновані під час громадянської війни підприємства,

налагоджувалася робота залізниці. Місцеві органи Радянської влади велику увагу приділяли також розвитку культури, народної освіти, підвищенню добробуту населення. Усі діти шкільного віку почали відвідувати школу. У 1936 р. було побудовано кінотеатр, а в 1937 р. – простору лікарню [1, 6].

Віроломний напад Німеччини порушив ритм мирного життя. У перші дні війни понад 1200 чоловік селища пішли захищати Батьківщину.

Німецько-фашистські війська окупували Калинівку 22 липня 1941 р. Розстрілами й побоями окупанти намагалися залякати радянських людей і перетворити їх на рабів. На вулиці Дзержинського гестапівці влаштували гето. Під загрозою розстрілу заборонялося людям виходити за його межі, під конвоем виганяли людей на роботи. На околиці селища був табір для військовополонених. За рік у цьому таборі із кількох тисяч невільників лишилося живими не більше сотні. У ніч на 30 червня 1942 р. фашисти розстріляли понад 700 осіб [2, 276].

У книзі «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.» зазначалося: «На початку липня 1941 року станція Калинівка Вінницької залізниці 12 разів зазнавала залеклого бомбардування. Ворожі літаки скинули на неї близько 200 бомб. Не встигли залізничники ліквідувати наслідки бомбардування, як знову на невелику станцію сипалися бомби, несучи смерть, пожежі, руїни. Головною метою було розбомбити вагони з боеприпасами, що проходили через станцію. Але, проявляючи зразки мужності, начальник станції П. С. Савчук, черговий І. О. Кушпіль, складачі Н. П. Димура, П. В. Ковольчук, І. М. Коваль та інші вивели у безпечне місце 1500 вагонів з боеприпасами» [2, 277].

На початку 1942 р. у Калинівці почала активно діяти підпільна організація на чолі з колишнім секретарем райкому комсомолу М. П. Архиповичем. Патріоти випускали листівки, організовували втечі з концтабору військовополонених, збирали зброю, знищували запроданців.

1942 р. відбулося зібрання керівників підпільних груп Калинівки та навколишніх сіл, на якому було вирішено об'єднатися у Калинівську підпільну організацію. У лютому 1943 р. на базі калинівських підпільних організацій почав формуватися підпільний загін імені В. І. Леніна. Бойові групи народних месників чинили диверсії на залізницях, нападали на поліцейські управи, захоплювали зброю, знищували гітлерівців. Але в кінці 1942 р. гестапівцям вдалося натрапити на слід підпілля. Були заарештовані й закатовані в застінках гестапо 23 підпільники. Крім об'єднаної Калинівської підпільної організації, у районі активно діяли ще 5 організацій народних месників [1, 7–8].

Усього за подвиги на фронтах нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу 620 калінівчан. У боях за незалежність вітчизни полягло 548 чоловік селища [2, 277].

1944 р. приніс на калінівську землю довгождане визволення. Уже в січні частини 18-ї, 38-ї, 1-ї танкової армії 1-го Українського фронту почали бойові дії на території Калінівського району. Із 8 по 19 березня 1944 р. відбувалися на території Калінівського району визвольні бої [1, 9].

Визволили Калінівку частини 74-го стрілецького корпусу 14 березня 1944 р. Окупанти зруйнували її в'єцент, вивели з ладу залізничну станцію й залізницю, спиртовий завод, ремонтно-механічні майстерні, МТС, всі громадські будівлі колгоспів, приміщення шкіл та багатьох установ, розграбували майно у колгоспів і колгоспників. За перші місяці після окупації жителі відбудували школи, лікарню. Відновили роботу школи, бібліотеки, клуби, кінотеатр, пошта й телеграф, магазини, районні установи.

У наступні роки в Калінівці сталися чималі зміни в господарському, культурному й громадському житті. Паровозоремонтні майстерні після реконструкції були перетворені на завод, де не тільки ремонтували паровози, а й виготовляли устаткування для цукрових підприємств країни. Випуск продукції у ньому до 1958 р. зріс майже в 3 рази [2, 278].

За 1951–1970 рр. селище зросло вдвічі. За допомогою держави жителі спорудили понад 800 2-4-кімнатних житлових будинків. У період із 1955–1958 рр. в центрі селища виросло справжнє медичне містечко. У селищі в 1970 р. працювали технологічний технікум, 3 середні, восьмирічна й початкова школи, у них навчалось близько 2,5 тис. дітей, а в двох вечірніх середніх школах – близько 500 осіб колгоспної та робітничої молоді.

Також на території машинобудівного заводу виріс чудовий палац культури із залом на 400 місць, а в селищі – районний будинок культури на 600 місць та широкоекранний кінотеатр. У заводському палаці та в районному будинку культури і в 6 клубах підприємств селища працювало у 1970–80 рр. 12 гуртків художньої самодіяльності. Також селище в цей період одержувало понад 12 тис. примірників та журналів. Працювали на той час райвідділ зв'язку, телефонна автоматична станція, телеграф, вулицями регулярно курсували автобуси [2, 280–281].

У листопаді 1979 р. Президія Верховної Ради УРСР ухвалила перевести Калінівку із розряду селищ міського типу в розряду міст районного підпорядкування [1, 10]. У серпні 2015 р. місто стало центром новоствореної Калінівської міської громади.

Калінівщина багата на визначні місця. На її території є чимало прекрасних куточків при-

роди, історичних місць пов'язаних із життям видатних людей, героїчним минулим нашого народу. Серед найважливіших архітектурних пам'яток в районі виділяються: Михайлівська церква (1701 р.) у с. Нова Гребля; Костьол Пресвятої Трійці (1777 р.) у с. Пиків; Церква Свято-воздвиженська (1747 р.) у с. Сальник [3, 53].

На сьогодні на території Калінівського району активно проходять суспільно-політичні процеси. Районним управлінням юстиції зареєстровано 78 політичних партій та 25 громадських організацій. Діє 58 релігійних громад різних віросповідань.

Щедра Калінівська земля стала батьківщиною багатьох відомих людей, які прославилися в галузі культури та мистецтва. Ця земля, яка здавна славилася писемністю, поезією, гумором, подарувала Україні С. Руданського, талановитих письменників-земляків Є. Гуцала та О. Чорногуза. У районі діють 80 установ культури і мистецтв, із них 36 бібліотечних установ, 6 музеїв, дитяча музична школа.

Основну частину населення району – це українці, які, згідно з останнім переписом населення, становили 95,7 %, росіяни – 3,3 %, білоруси – 0,2 %, євреї – 0,1 %, поляки – 0,3 %. На 1 вересня 2015 року населення м. Калінівки становило близько 19 тис. осіб.

Чимало й інших чудових куточків, сповнених красою, позитивною енергетикою можна побачити на Калінівщині. Про них місцеві жителі розповідають нескінченно. Тож завітайте до цього мальовничого краю, щоб насолодитися його неповторною красою й спокоєм, який він дарує кожному мандрівникові, та помилуватися неповторними зразками народного мистецтва, цими живими носіями своєрідності та самобутності Калінівщини і придбати на пам'ять те, що особливо припало до душі, а можливо, дечому й навчитися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загіло В. І., Запорожець М. А. Калінівка: Путівник. Одеса: Маяк, 1981. 44 с.
2. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ / Гол. Ред. Кол.: Тронько П. Т. (гол. Гол. Редкол.). АН УРСР. Інститут історії. К.: Голов. Ред. УРЕ АН УРСР, 1972. 777 с.
3. Любченко В. Є., Космина А.С. Географія Вінницької області: Посібник для загальноосвітніх шкіл. Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1996.
4. Олещенко Є. І. Калінівка. Географічний нарис м. Калінівка. 2004.
5. Олещенко Є.І., Лівандовська Л. П. Квітує, зростає Калінівський край. Вінниця: ФОП Данилюк В. Г., 2008. 64 с.
6. Ситник П. І. З історії Калінівки – Калінівка. 1968 р.